

from the traditional heroic model of male genius. This form of Romanticism would emphasize collaboration, connection, and the expression of female experience, providing a more inclusive and diversified understanding of what constitutes creativity and artistic vision. Mellor's work, which draws from feminist, Marxist, and cultural materialist theories, calls for an examination of Romanticism as not only a product of individual genius but as a cultural construct deeply embedded in historical and social contexts. It also critiques the abstraction of the Romantic ideal as a singular, autonomous genius, suggesting instead that the production of art is always situated within a web of material conditions and historical forces, including gender dynamics.

Conclusion. Romanticism in literature marked a revolutionary shift that praised human emotions, creativity, and independence, drawing inspiration from the beauty of nature and the sublime. The writings of Romantic writers such as Wordsworth, Coleridge, Shelley, and Poe remain alluring to audiences today, with the movement's impact evident in contemporary literature and society. The lasting impact of Romanticism stands as evidence of the enduring strength of human resilience and the boundless possibilities of creativity and emotion., and independence, drawing inspiration from the beauty of nature and the sublime. The writings of Romantic writers such as Wordsworth, Coleridge, Shelley, and Poe remain alluring to audiences today, with the movement's impact evident in contemporary literature and society. The lasting impact of Romanticism stands as evidence of the enduring strength of human resilience and the boundless possibilities of creativity and emotion [6].

REFERENCES

I. Scientific and theoretical literature:

1. David Duff, Nicholas Halmi, Fiona Stafford, Martin Procházka, Laurent Folliot. Romanticism and Periodisation: A Roundtable. *Romantic Studies Journal*, 2022, vol. 34, pp. 227-272.
2. Romantic Period (1796-1832) in *English Literature*, pp. 4-8, 2023.
3. Duncan Wu, ed. *Romanticism: An Anthology*. Oxford: Blackwell, 1994, pp. 125-126.
4. Duncan Wu, ed. *Romanticism: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell, 1995, pp. 125-126.

ГАП ҚУРИЛМАЛАРИДА СЕМАНТИК- СИНТАКТИК
НОМУТАНОСИБЛИГИНИНГ БАЎЗИ МАСАЛАЛАРИ ҲАҚИДА

*Шеронов Бойирбой Ғозибоевич,
Академик Бобожон Ғафуров номидаги Хужанд давлат университети,*

*Ўзбек тили ва унинг таълими методикаси кафедраси мудири, филология
фанлари номзоди, доцент*

Таянч сўзлар: семантик, синтактик, номутаносиблик, эргаш гапли
кўшма гап, синтактик алоқа, синтактик муносабат.

Мақолада эргаш гапли кўшма гапларда семантик-синтактик
номутаносиблик баъзи кўринишлари таҳлил қилинади. Эргаш гапли кўшма
гапларда семантик-синтактик номутаносибликнинг икки тури ажратилади:
парадигматик номутаносиблик, синтагматик номутаносиблик. Бундай
номутаносиблик эргаш гапли кўшма гапларнинг синтетик тип эргаш гапли
кўшма гап турларида фаол амал қилиши уқтирилади.

Некоторые вопросы семантико-синтаксической ассиметрии в
сложноподчинённых предложениях

Ключевые слова: семантический, синтактический, асимметрия,
сложноподчинённые предложения, синтаксическая связь, синтаксические
отношения.

В статье анализируются некоторые вопросы семантико-синтаксической
ассиметрии в сложноподчинённых предложениях. В сложноподчинённых
предложениях выделяется две разновидности асимметрии:
парадигматическая асимметрия, синтагматическая асимметрия. Указывается,
что она активно функционирует в сложноподчинённых предложениях
синтетического типа.

Эргаш гапли кўшма гаплар тил синтактик системасининг юқори сатҳ
ходисаларидан саналиб, улар сўз бирикмаларига изоморф мақомидаги
бутунлиқдир. Эргаш гапли кўшма гапларнинг сўз бирикмаларига
изоморфлиги қисмларининг синтактик алоқа ва синтактик муносабатга
кўрадилар: сўз бирикмалари ҳам тобеланиш ва тобедошлик алоқаларига кўра
ҳосил бўлса, эргаш гапли кўшма гап қисмалари ҳам ана шу алоқалар
ёрдамида бирикади. Атрибутив, поссессив, объектли, релятив муносабатлар
сўз бирикмалари структураси учун ҳам, эргаш гапли кўшма гаплар
структураси учун ҳам ҳосидир [4,22].

А.Нурмоновнинг эътроф этишича, синтактик сатҳда шакл ва мазмун
номутаносиблигини содда гап мисолида ўрганган Н.Маҳмудов кейинчалик
бундай муносабатни кўшма гаплар мисолида ҳам тадқиқ этади [6,75]. Содда
ва кўшма гапларда шакл ва мазмун номутаносиблигини бир-бирига қиёслаб
ўрганиш натижасида муаллиф бундай гапларнинг шакл ва мазмун
номутаносиблигида иккита тамойил амал қилиши ҳақидаги жуда муҳим

хулосага келади. Унинг фикрича, содда гаплар доирасидаги мазмуний-синтактик номувофиклик, асосан, тилдаги тежаш тамойилининг намоён бўлиши сифатида юзага келса, қўшма гаплардаги бундай номувофикликнинг замини тилдаги ортикчалик тенденциясига бориб тақалади [6,76].

Бошқача айтганда, лисоний ортикчалик ва лисоний тежамлилиқ қанчалик фарқ қилмасин, улар шунчалик ёндош ва мунсабатдошдир. Биринчисида шаклий бирликлар маъновий қийматга эга бўлмайди, иккинчисида, аксинча, маъновий бирликлар моддий шаклга эга бўлмайди. Муҳими шундаки, “тежамлилиқ” ҳодисасида маъновий бирликлар кўп (ортиқча) бўлади; ортикчаликда шаклий бирликлар кўп (ортиқча) бўлади[7,3]. Дарҳақиқат, *Ҳалол (киши) тўғри ишлайди* гапининг синтактик қурилмаси орқали ифодаланиши лозим бўлган маъно қамрови *Ким ҳалол бўлса, у тўғри ишлайди* гапининг шаклий қурилмаси орқали ифодалаш мумкин. Муҳими яна шундаки, ортикчалик белгисига эга бўлган кейинги қурилма ҳам тил синтактик системасида муҳим ва аҳамиятли ҳодисалардан бири сифатида характерланади.

Бу ҳол гап бўлақларининг номалий мавқе билан боғлиқ ҳолда ҳам юзага келади. Аниқроғи, гап мазмун ифода жабҳасининг ноамалий мавқеи билан алоқадор бўлади. Синтагматик номутаносиблик туфайли гап таркибидаги сўзлар миқдори билан гап бўлақлари миқдори мувофик келмайди. Масалан, *Кўп ўқиган кўп билади* типидги жумларда гапнинг мазмун ва ифода жабҳасига хос номутаносиблик мавжуд. Гап мазмун жабҳасида маъновий бирликлар (субъект, унинг атрибути, предикат, унинг атрибути) миқдори тўртта бўлишига қарамай, унинг ифода жабҳаси икки функционал қисмдан иборат: эга ва кесим. Гап мазмун қамровидаги субъект атрибути ва предикат атрибути тушунчалари моддийлаштирувчи лексик бирликлар мавжуд бўлса-да (кўп; ўқиган; кўп: кўп билади), улар (лексик бирликлар) мустақил функционал мавқеига эга эмас: субъектнинг атрибути, предикатнинг атрибути маъноларини билдирувчи лексик бирликнинг эганинг ва кесимнинг синтактик мавқеларига тортилган-гап мазмун ва ифода жабҳасининг синтагматик характердаги номутаносиблиги вужудга келган [1,18-19]

Н.Маҳмудов ўзбек тилидаги эргаш гапларни ўрганишда Ғ.Абдурахмонов, М.А.Асқарова, А.Бердиалиевларнинг илмий тадқиқотлари алоҳида диққатга сазовор эканлигини таъкидлайди [5, 214] Айниқса, А.Бердиалиевнинг тадқиқотлари ана шу йўналишдаги ўзбек тилшунослигидаги дастлабки ишлардан бири эканлигини уқтириб, эргаш гапли қўшма гаплардаги парадигматик ва синтагматик, мазмуний-

сигнификатив хусусиятлари, улардаги синтактик омонимия, полисемия, кўп функционаллик каби бир қатор масалалар чуқур тадқиқ этилганлигини эътироф этади [5, 215]

Гап қурилиши бирликларига ўзига хос лисоний рамз мақомида бўлади. Уларда барча рамзий бирликарга хос қонуниятлар амал қилади. Шу боис гапнинг шаклий (ифода) ва маъновий жабҳаларида баъзан номутаносибликлар содир бўлиб туради.

Синтактик бирликларнинг маъно ва шакл жабҳаларида кўзга чалинувчи бундай номутаносиблик икки хилдир: парадигматик номутаносиблик ва синтагматик номутаносиблик (7,7.). Муҳими шундаки, бошқа синтактик бутунликларда кузатиловчи шакл ва маъно мутаносиблиги ёхуд номутаносиблиги эргаш гапли қўшма гап қурилмаларида ҳам кўзга ташланади. Масалан, *Ер тўймай, мол тўймас (мақол)* жумласида “*ер ва унинг тўймаслиги*”, “*мол ва унинг тўймаслиги*” денотатларига асосланувчи лисоний маънолар (сигнификатлар) бирдан ортиқ: шарт, пайт, сабаб ва натижада маънолари бир структурада синхрон тарзда қоришиқ (синкрет) ифодаланган. Бу нарса мазкур қўшма гапда шакл ва маъно номутаносиблиги (асимметрия)ни вужудга келтирган. “*Бу шундай ўлкаки,... Унинг қучоғида тугилар баҳор*”. (Қ.Қулиев) қўшма гапидаги шакл ва маъно муносабатида синтактик-семантик номувофиқликнинг яна бошқа кўриниши мавжуд. Мазкур жумла лисоний моддийлаштирган нутқ вазияти жуда содда. Унинг мазмуни бир денотатив асосга эга. Уни “*Бу қучоғида бахт туғиладиган ўлкадир*” тарзида содда гап билан унга маънодош муқобил саналувчи қўшма гапнинг мантиқий асоси фарқ қилмайди. *Бу шундай ўлкаки, унинг қучоғида тугилар баҳор*” қўшма гапида синтактик-семантик номутаносиблик мавжуд. Бу номутаносиблик “*ер тўймай, мол тўймас*” гапида оддий шакл бирдан ортиқ семантик мураккаб маънолар ифодаланган бўлса, “*Бу шундай ўлкаки,... гапида мураккаб шаклда оддий мазмун ифодаланган*. Биринчи қўшма гап структурасига хос номутаносиблик махсус адабиётларда парадигматик номутаносиблик деб аталувчи турга мансуб бўлса, кейинги гапдаги номувофиқлик синтагматик номутаносиблик деб ажратилувчи турга мансубдир.

Эргаш гапли қўшма гаплар ва уларнинг конкрет структураларида шакл ва маъно номутаносиблигининг ҳар икки кўриниши барабар иш кўраверади. Парадигматик номутаносибликка кўра қўшма гапларнинг омонимик, кўп маънолилиқ каби хусусиятлари намоён бўлади (Берд.1, 14). Синтагматик номутаносибликка кўра эргаш гапли қўшма гапларнинг ё қўшма гаплар билан, ё содда гаплар билан маънодошлиги (синонимияси) вужудга келади.

Чунки ниманинг ортиқча, ниманинг етишмаслиги денотатив асоси муштарак бўлган гапларни қиёслаш орқали амалга ошади. Денотатив асоси муштарак бўлган тил бирликлари одатда синонимия ҳодисаси қамровида бўлади. Шунинг учун ҳам “*Бу шундай ўлкаки, . . . унинг қучоғида тугилар баҳор*” билан “*бу қучоғида баҳор тугиладиган ўлкадир*” жумлалари синоним гаплардир.

Парадигматик ва синтагматик характердаги номутаносиблик эргаш гапли кўшма гапларнинг деярли барча тип ва кўринишларида мавжуд бўлаверса-да баъзан улар эргаш гапли кўшма гапнинг типларига кўра хосланиш хусусиятига ҳам эга. Шу жиҳатдан қараганда, синтактик номутаносибликнинг қамрови бир оз чекланади. У одатда синтетик тип тарзида ажратилувчи эргаш гапли кўшма гаплар структурасида фаол амал қилади. Синтетик тип эргаш гапли кўшма гаплар эргаш гапли кўшма гапларнинг тобе қисми (эргаш гап) ҳоким қисми (бош гап)нинг гап бўлакларидан бирининг изоҳловчи, унинг маъносини ифода этувчи кўринишдир. Масалан, *Узоқ умр кўраётган кишиларга шу нарса хоски, улар ҳаммаси оилали кишилардир* (“Тафаккур гулшани”) жумласида эргаш гап характеридаги иккинчи қисм, бош гап ҳукмидаги биринчи қисмнинг эгаси (шу нарса)ни изоҳлаган, унинг маъносини рўёбга чиқарган. Бу гап гарчанд мураккаб шаклга эга бўлса-да, ундаги мазмун оддийдир. Уни “*Узоқ умр кўраётган кишиларга оилалик хосдир*” тарзидаги содда гап орқали ҳам ифодалаш мумкин.

Синтагматик номутаносиблик синтетик тип эргаш гапли кўшма гапларнинг “бош гап+ эргаш гап” тартибида тузилувчи турларида ҳам, “эргаш гап+ бош гап” тартибида тузулувчи турларида ҳам бир хил амал қилаверади. Лекин шуниси ҳам борки, “эргаш гап + бош гап” тартибида тузилувчи эргаш гапли кўшма гапларда нисбатан шаклий ортиқчалик кўпроқ бўлади. Уларда мантикий (денотатив) асосга эга бўлмаган лекин бирликларнинг миқдори зиёд бўлади. Масалан, *Ким агар оғир яшаса, у енгил ўлади* (Шуҳрат) жумласида ким, у сўзлари мантикий қийматга эга эмас. Қиёсланг: Оғир яшаган енгил ўлади.

Эргаш гапли кўшма гап структурасига мутаносиблик ёхуд номутаносибликни ўрганишнинг назарий ва аҳамияти катта. Бу нарса эргаш гапли кўшма семантик синтаксисининг ҳали ҳал этилмаган кўп масалаларига ойдинлик киритади.

Адабиётлар

1. Абдусаматов Р.А. Ўзбек тилида гап бўлакларининг ноамалий мавқеи масаласи. Филол.фан.номзоди.дисс.автореферати. Самарқанд, 1994.-23 б.

2. Бердиалиев А. Эргаш гапли кўшма гап конструкциялари семантик-сигнификатив парадигматика. Тошкент: "Фан", 1989.-107 б.
3. Бердиалиев А. Ўзбек тили эргаш гапли кўшма гапларда синтактик алоқа ва синтактик муносабатлар. Тошкент, 1993.-102 б.
4. Бердиалиев А. Шеронов Б. Ўзбек тили синтаксиси. Университет ва педагогика олимий ўқув юртлари филология факультетларининг талабалари учун дасрлик.-Хужанд: Раҳим Жалил номидаги давлат нашриёти, 2010.-232 б.
4. Маҳмудов Н. Ўзбек тилидаги содда гапларда семантик-синтактик асимметрия.-Тошкент: Ўқитувчи, 1984.-124 б.
5. Нурмонов А., Маҳмудов Н., Аҳмедов А., Солихўжаева С. Ўзбек тилининг мазмуний синтаксиси. Тошкент: "Фан", 1992.-294 б.
6. Нурмонов А. Эргаш гапли кўшма гапларнинг янгича тадқиқи // АДУ Илмий хабарнома, - № 2. 2011. – Б. 75-78.
7. Шеронов Б.Ғ. Ўзбек тили гап қурилишида лисоний ортиқчалик. Филол.фан.номзоди.дисс.автореферати. Тошкент, 1996.-21 б.

SHODMONQUL SALOM SHE'RIYATIDA TASAVVUFİY OBRAZLAR

Ismigul Sobirova,

Qo'qon DU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek she'riyari vakili Shodmonqul Salom she'riyatida tasavvufiy obrazlar, ramzlar va timsollarning badiiy talqini tadqiq etilgan. Shoirning ijodida Sharq mumtoz adabiyoti an'analari davomiylik masalasi, tasavvufiy g'oyalarning zamonaviy she'riyatdagi ifodalanish shakllari va ulardagi milliy-ma'naviy qadriyatlar aksi tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada Shodmonqul Salom she'riyati badiiy-estetik jihatdan o'rganilgan, shoirning tasavvufiy obraz va ramzlardan foydalanish mahorati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy o'zbek she'riyati, tasavvuf, ilohiy ishq, fano, baqo, ma'rifat, pir, solik, tasavvufiy ramzlar, badiiy obrazlar, zamonaviylik va an'anaviylik.

Аннотация: В данной статье исследуется художественная интерпретация суфийских образов, символов и метафор в поэзии современного узбекского поэта Шодмонкула Салома. В работе анализируются вопросы преемственности традиций восточной классической литературы в творчестве поэта, формы выражения суфийских идей в современной поэзии и отражение в них национально-духовных ценностей. Также в статье изучается поэзия Шодмонкула Салома с художественно-эстетической точки зрения, освещается мастерство поэта в использовании суфийских образов и символов.